

PHILOSOPHY OF EDUCATION: PRAGMATISM-INSTRUMENTALISM CONCEPT OF FORMING THE FUTURE HUMAN IN HIGHER EDUCATION

Galina Beregova — Doctor of Philosophy, Professor,
Kherson State Agricultural University
(Kherson, Ukraine)

E-mail: gberegova@meta.ua

The paper discusses the possibility of forming new time-induced planetary-cosmic worldview attitudes of the man of the future by means of philosophy and through the system of higher education.

It confirms a special mission of philosophy of education in forming the man of tomorrow and shows that it develops in the field of social philosophy and, making a comprehensive and interdisciplinary study of educational processes, effectively combines social science with pedagogy.

The attention is focused on the fact that it is the philosophy of education that can target and fill the content of pedagogy with new knowledge, methods, techniques which, thanks to the latest teaching and educational approaches, will be implemented in the practice of forming the spiritual world of qualitatively new, modern generations.

Based on a comprehensive approach to the educational process at universities, the study investigates the essence and mechanisms of a mind-setting function of philosophical knowledge that can provide successful training of responsible, creative, active young people to preserve the civilization on a planetary-cosmic scale.

It elaborates conceptual and methodological approaches to the formation of the world outlook of specialists by means of philosophy as the basis for the pragmatist-instrumentalist concept of philosophy of education, the essence of which is using philosophical knowledge as a tool of pragmatic ideological guidance on social and educational results: moulding the man of the future capable of ensuring the survival of civilization and humanity.

The paper substantiates the content of philosophical knowledge in higher education which should naturally be consistent with the field and subject of study of future specialists since philosophical disciplines are still (at Ukrainian universities as well) often taught using outdated teaching practices: in a formal way without the necessary convergence of technical or natural sciences and humanitarian knowledge, humanization and humanitarization of higher education on the whole being the context and precondition of such convergence.

Based on the analysis of the theory and practice of educational process in higher education, the article outlines the semantic content of philosophical knowledge that may include the philosophy of nature, anthropo-cosmism and philosophical energetics, as well as other components of philosophical knowledge, which significantly contribute to the development of axiological potential of the man of the future.

Keywords: philosophy of education, moulding, world outlook, philosophical knowledge, higher education, pragmatist-instrumentalist concept of education.

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ: ПРАГМАТИСТСЬКО-ІНСТРУМЕНТАЛІСТСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ФОРМУВАННЯ ЛЮДИНИ МАЙБУТНЬОГО У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Г. Д. Берегова — д. філос. н., проф., Херсонський
державний аграрний університет (м. Херсон, Україна)

У роботі розглянуто можливість формування продиктованих часом нових, планетарно-космічних, світоглядних установок людини майбутнього засобами філософських наук і через систему вищої освіти.

Стверджується особлива місія філософії освіти у формуванні людини майбутнього, котра, розвиваючись у галузі соціальної філософії й утворюючи комплексне й міжгалузеве вивчення освітніх процесів, ефективно поєднує соціальні науки з педагогікою. Акцентується увага на тому, що саме філософія освіти може зорієнтувати та змістовно наповнити педагогіку новими знаннями, методами, способами, які, завдяки новітнім освітньо-виховним методикам, втілюватимуться у практику формування духовного світу якісно нових, сучасних поколінь.

Розроблено концептуально-методологічні підходи до формування світогляду особисто-сті майбутніх фахівців засобами філософських наук, що лягли в основу прагматистсько-інструменталістської концепції філософії освіти, сутність якої полягає у використанні філософських знань як інструментарію світоглядних орієнтирів особистості з прагматистською спрямованістю на соціальний і педагогічний результат — формування людини майбутнього, здатної забезпечити виживання цивілізації й людства.

На основі аналізу теорії та практики освітньо-виховного процесу у вищій школі окреслено орієнтовне змістове наповнення філософського знання, що суттєво сприяють розвитку аксіологічного потенціалу людини майбутнього.

Ключові слова: філософія освіти, виховання, світоглядні орієнтації, філософське знання, вища освіта, прагматистсько-інструменталістська концепція освіти.

Вступ

Сучасні світові трансформаційні процеси висувають перед вищою освітою завдання зі створення якісної системи підготовки високоосвічених спеціалістів постмодерного, інформаційного суспільства, розробки оновлених підходів до навчання й виховання молодого покоління з метою вироблення в їхній свідомості науково-філософського розуміння глобальних проблем і накреслення можливостей і варіантів їх вирішення задля виживання людства та піднесення рівня якості життя.

Безумовно, основний концепт проекту Міжнародного філософсько-космологічного товариства (МФКТ) та наукового журналу «Future Human Image» («будь-яка система освіти повинна знати, кого і як вона буде виховувати у підростаючих поколіннях»), підпорядкований розумінню мінімум двох складових — бачення орієнтира у вихованні ідеального образу, на досягнення якого використовується весь потенціал системи освіти; знання й використання методів досягнення визначеної мети, не потребує додаткових аргументацій [Philosophy of education, web-site ISPC].

З огляду на спрямування науково-педагогічної діяльності, у цій роботі до визначеного МФК і редакцією журналу «Future Human Image» мінімуму освітніх складових ми б додали ще одне завдання — для чого вчити, навчати й

виховувати наступні покоління? — прагматичний аспект формування людини майбутнього, якому логічно підпорядковуються й дві наступні (кого? як?), і тоді мінімум цих складових матиме тривекторне спрямування, яке ми спробуємо ви-класти у так: кого? — для чого? — як? Останнє запитання передбачає, як мінімум, ще два уточнення: 1) «за допомогою чого вчити й виховувати?» — що саме постане інструментом навчання/виховання нової особистості, 2) «яким чином вчити й виховувати?» — за допомогою яких методик, на які філософсько-освітні концепції спиратиметься формування людини майбутнього.

Забігаючи наперед, коротко окреслимо сутність пропонованої нами прагматистсько-інструменталістської концепції формування людини майбутнього у вищій школі, де на перше місце серед навчання й виховання все ж поставимо виховання:

1. Кого виховувати/вчити — творчу, мислячу, відповідальну, свідому особистість — студентів вищих навчальних закладів, майбутніх фахівців різних спеціальностей і спеціалізацій із високим рівнем культури (тут слід обов'язково говорити про бачення орієнтира у вихованні ідеального образу людини майбутнього).

2. Для чого вчити, навчати й виховувати — надати людині майбутнього філософські знання, спрямовані на вироблення світоглядних позицій з установками морально-етичного характеру й піднесення рівня її духовності, щоб підвищити рівень адаптації нової особистості до постійно змінюваного життя, визначити напрями діяльності майбутніх фахівців на шляху збереження життя людства й цивілізації у зв'язку із загостренням глобалізаційних процесів.

3. Як: за допомогою чого і яким чином вчити/виховувати людину майбутнього — шляхом формування планетарно-космічного світогляду, екологічного світогляду, планетарно-космічного мислення, вихованням людського в людині, засобами передусім філософських (не зменшуючи ролі й інших наук) наук через систему вищої освіти (тут доречно говорити про знання й використання методів досягнення визначеної мети).

Особлива місія у формуванні людини майбутнього покладається саме на філософію освіти, котра, розвиваючись у галузі соціальної філософії й утворюючи комплексне й міжгалузеве вивчення освітніх процесів, ефективно поєднує соціальні науки з педагогікою. Саме філософія освіти покликана зорієнтувати та змістовно наповнити педагогіку новими знаннями, методами, способами, які, завдяки новітнім освітньо-виховним методикам, втілюватимуться у практику формування духовного світу якісно нових, сучасних поколінь.

Слід зазначити, що в нашій роботі відсутнє намагання надати філософським ідеям тільки практичної значущості й тим самим замінити «застарілу» педагогіку філософією освіти, оскільки завдання філософії ми вбачаємо не лише в досягненні практичних результатів, а й у забезпеченні нового рівня розуміння проблем освіти й виховання, що за допомогою узагальнених підходів і методів філософії передбачає передусім зміни у змістовому наповненні вищої освіти шляхом цілеспрямованого відбору навчальних предметів і навчального матеріалу з урахуванням практичних результатів навчально-виховної діяльності.

Передусім слід окреслити роль теоретичних й емпіричних методів у розробці прагматистсько-інструменталістської концепції формування людини майбут-

нього. Теоретичні методи охоплюють концептуальні положення філософських і психолого-педагогічних наук, досягнення вчених у галузі філософії освіти, психології та педагогіки, пов'язані з формуванням світоглядних позицій, теорією спрямування практичної діяльності та морально-ціннісною культурою особистості. Емпіричний дослідницький блок складається з таких методів: анкетування студентів і викладачів, спостереження за навчально-виховним процесом, опитування викладачів з метою узагальнення філософсько-педагогічного досвіду; аналіз методичного забезпечення у вищих навчальних закладах освіти; аналіз контрольних і тестувальних робіт студентів; педагогічний експеримент; кількісний та якісний аналіз експериментальних даних. Окрім того, використано спеціальний дослідницький блок методологічних принципів: а) поліфонії та діалогізму, що забезпечують процес творення смислового простору комунікативної природи сучасної освіти та надають можливість сформулювати ціннісно-нормативну модель світогляду людини майбутнього; б) синергізму — щодо дослідження ефективності механізму прагматистсько-інструменталістської концепції освіти у вищій школі в невизначених умовах епохи глобалізації; в) структурно-функціональний — допомагає уточнити складне переплетіння екологічних, антропокосмічних і соціокультурних реалій тощо.

Необхідність розробки прагматистсько-інструменталістської концепції у галузі філософії освіти посилюється ще й суспільною потребою у все нових і нових філософсько-освітніх підходах до формування світогляду майбутніх поколінь, орієнтованого на стратегії виживання людства та піднесення рівня якості життя в умовах глобалізації. Окрім того, філософія освіти сама по собі є методологічним орієнтиром сучасних освітньо-виховних процесів, а філософське знання утримує в собі значний світоглядно-формуючий потенціал з урахуванням сучасного соціокультурного контенту.

Отже, спробуємо розглянути, як можливе формування продиктованих часом нових, планетарно-космічних, світоглядних установок людини майбутнього заходами філософських наук і через систему вищої освіти.

Частина 1

Світоглядно-формуюча функція філософського знання

Передусім відповісти на запитання «для чого навчати» майбутні покоління, тобто визначити мету навчально-виховного процесу вищої школи на сучасному етапі життєдіяльності суспільства, допоможе актуалізація гуманістично-культуротворчого потенціалу філософії освіти та світоглядно-формуючої функції філософського знання (філософії) загалом.

Гуманістично-культуротворча функція філософії освіти в сучасному суспільстві визначається її потенційними можливостями вирішувати найбільш важливі завдання в стратегії виживання людства — забезпечення новому поколінню успішної соціалізації в умовах інформаційної майбутності, а також обґрунтовується необхідність реформування освітньої системи, що вбачається у становленні творчо-гуманітарної особистості майбутнього фахівця як цілісного суб'єкта культури.

Слід зазначити, що філософська складова постає важливим компонентом умоглядних конструкцій більшості видатних мислителів, яскраво демонструючи свій гуманістично-культуротворчий потенціал. Проблема освіти людини

як центральна почала розглядатись тільки у філософії XIX століття (Й. Гердер, Г. Гегель, В. Одоєвський, А. Хом'яков, П. Юркевич, Л. Толстой й ін.). У XX сто- літті принципи філософії все активніше залучалися до вирішення проблем осві- ти (Дж. Дьюї, М. Бубер, Й. Гессен і ін.).

Особливо актуальними у визначенні світоглядно-формуючих засад філософ- ського знання стали дослідження у сфері моделей і категорій освіти таких пред- ставників гуманітарної філософії освіти, як Г. Ноль (герменевтичний історизм), Е. Венігер, В. Флітнер (структурна герменевтика), Г. Рот, Г. Здарзил, М. Лідтке, О. Больнов, І. Дерболов, К. Данелт, М. Лангевелд (педагогічна антропологія), (М. Бубер, А. Петцелт, К. Шаллер, К. Мелленхауер (екзистенційно-діалогічне спрямування), А. Ілліч, П. Фрейре (критико-емансипаторський напрям), Д. Лен- цен, В. Фішер, К. Вюнше, Г. Гізеке, С. Ароновітц, У. Долл (постмодерністська філософія освіти) й ін.

На особливу увагу заслуговують дослідження з прагматистсько-інструмен- талістського спрямування філософії освіти, започаткованого ще У. Джеймсом і Дж. Дьюї. Згідно з цими дослідженнями, освіта як соціальний інститут повин- на мати й свій смисловий стрижень, зумовлений зростанням ролі особистості в інформаційному суспільстві [Джеймс, 1997; Дьюї, 2001]. Таким смисловим стрижнем вищої освіти дозволимо собі визначити етичну спрямованість особи- стості, продиктовану вимогами самого життя, що потребує виховання молодії людини в дусі високої моральності, відповідальності за долю країни й людства, її природо- та культуровідповідності.

Саме прагматистсько-інструменталістське спрямування філософії освіти дає підстави розглядати філософію як загальну теорію виховання, а структуру філософського знання — як «інструментарій» навчально-виховного процесу з орієнтацією на певний педагогічний і соціальний результат, котрий, у нашому випадку, має спрямованість на формування сучасних світоглядних установок особистості майбутніх фахівців відповідно до змінюваного світу, на розвиток планетарно-космічного мислення з метою забезпечення виживання людства та збереження цивілізації.

Хоча сучасний український філософ В. Зінченко зазначає, що концепція прагматизму і висхідна від неї теорія виховання зазнали деякої модернізації у кінці XX ст., що й дозволило їй вдало вписатися у загальну тенденцію розуміння виховання і освіти як процесу соціалізації особистості, її адаптації до цінностей суспільства. Прихильники ж неопрагматистської концепції виховання, зазначає дослідник, «посилюють індивідуалістичну спрямованість ідей Дьюї, його анти- інтелектуалізм, зближуючи в багатьох питаннях концепцію прагматизму з ек- зистенціалізмом» [Зінченко, 2014: с.16].

Все ж теоретична реконструкція історії філософії і педагогіки свідчить про поєднання навчання й виховання, тобто постійний їх взаємоперетин, через трансформаційні процеси спілкування поколінь, що створює можливості окрес- лення теоретико-методичних аспектів засвоєння філософських знань і визна- чення методологічних підходів до формування за допомогою цих же філософ- ських знань нового, сучасного світогляду особистості у вищій школі — одним словом, сам процес навчання філософії певною мірою сприяє вихованню особи- стості філософією.

Тому, говорячи про навчання людини майбутнього, не можна залишати поза увагою її виховання. Розглядаючи проблеми вищої школи, завжди слід говорити про органічне поєднання у вищій школі навчання й виховання. Саме взаємодія філософії освіти й виховання у теоретичній реконструкції форм і способів спілкування поколінь з позиції філософського осмислення світу дозволяє визначати: 1) освіту як цілеспрямовану пізнавальну діяльність людей з отримання знань, вмінь і навичок та їх удосконалення, 2) виховання як цілеспрямоване систематичне формування якісних характеристик особистості за допомогою впливів різного характеру. В обох позиціях (як освіти, так і виховання) ключовою вважаємо цілеспрямованість, а об'єднуючим фактором — педагогічний результат, що полягає у формуванні інтелектуального й духовного потенціалу людини майбутнього.

Так, зокрема й монографія українського дослідника О. Базалука «Філософія освіти в світлі нової космологічної концепції» (2010) присвячена найбільш важливому, на думку автора, аспекту філософії освіти — вихованню планетарно-космічного типу особистості, людини-лідера, що прагне знайти себе в житті та реалізувати себе в ньому, має масштабне бачення свого місця у світі й суспільстві, розуміє своє призначення та присвячує себе досягненню вищої (глобальної, узгодженої із загальнолюдськими цінностями) мети. Тут хочеться висловити думку про те, що «масовизація» освіти (й інші подібні явища, зокрема українського освітнього середовища) не створює, на жаль, сприятливих умов для виховання лідера, що зовсім не означає відкидання тенденції виховання вільної особистості цивілізованого суспільства, а, навпаки, вимагає змінювати підходи до освітньо-виховного процесу, зосереджуючись на «досягненні гармонії між розумом, душею й тілом людини», що складає «шлях до розуміння сутності людського існування, місця людини в цивілізації й космосі» [Базалук, 2010: с. 2].

До філософських і психолого-педагогічних аспектів становлення людини майбутнього у вищій школі, які теж не можуть залишатися поза увагою філософів освіти, відносимо: 1) розуміння інтегративної сутності світогляду особистості, що окреслюється інтелектуально-розумовими й почуттєво-емоційними компонентами, визначає відношення людини до світу, орієнтує й регулює її поведінку; 2) пізнавальну насиченість світогляду як особистісну характеристику, що формується на раціональному, досвідному й інтуїтивному рівнях і здійснюється через навчання (викладання й учіння), виховання та процеси трансформації життєвого досвіду; 3) визначення внутрішньо-особистісних й соціально зумовлених векторів ціннісних орієнтацій особистості, духовний світ якої репрезентує свідомість.

По-перше, світогляд особистості — це специфічне інтегративне утворення й рівень філософського пізнання світу одночасно. Багатомірність розуміння терміна «особистість» дозволяє трактувати світогляд особистості як рівень філософського осмислення світу та визначати пізнавальну насиченість світогляду в контексті духовних вимірів особистості, а внутрішньо-особистісні й соціально зумовлені вектори ціннісних орієнтацій особистості репрезентувати через її свідомість.

Проблема багатовимірності особистості має міждисциплінарний статус, оскільки розглядається філософськими, соціальними та природничими науками з використанням біогенетичного, соціологічного й персонологічного підхо-

дів. Окрім того, що світогляд як рівень філософського осмислення світу поєднує в собі інтелектуально-розумові й почуттєво-емоційні компоненти особистості та, синтезуючи знання, бажання, інтуїцію, віру, надію, життєві мотиви, мету тощо, виявляється через погляди, переконання, принципи, ідеали, цінності, вірування, життєві норми та стереотипи, що визначають відношення людини до світу та постають орієнтирами й регуляторами людської поведінки та перетворювально-творчої діяльності.

Визначення внутрішньо-особистісних і соціально зумовлених векторів ціннісних орієнтацій особистості дає можливість філософам освіти виділити загальний напрям формування ієрархії цінностей, позначених утвердженням пріоритету загальнолюдського й гуманістичного начал у контексті філософських і психолого-педагогічних підходів до проблеми становлення людини майбутнього як цілісного суб'єкта культури.

Найбільш повним репрезентантом духовного світу особистості визначено свідомість, що пояснюється її специфічністю й непередметністю об'єкта (наявністю в кожному образі сприйняття, демонстрацією і співвіднесенням відчуттів, почуттів, думок тощо). Світогляд особистості, за умови такого підходу, постає комплексною формою свідомості з виокремленням у ній ціннісної свідомості, суспільних та індивідуальних установок. Основними репрезентантами свідомості відносно духовного світу особистості є такі характеристики, як знання, інтенціональність, увага, самозвітність «Я» у власних діях, а також єдність, що виражається у цілісності всіх компонентів зовнішнього й внутрішнього досвіду. Становлення особистості людини майбутнього як цілісного суб'єкта культури передбачає передусім формування ціннісних компонентів її світогляду, що визначається розумінням філософського знання як особливого духовного явища і виявленням його місця в системі культури, його співвідношення з іншими духовними явищами (формами суспільної свідомості) — наукою, мистецтвом, релігією і ін. Звідси випливає, що система освіти (від концепції до змістовного наповнення) повинна максимально повно враховувати й відтворювати специфіку духовності: лише в цьому випадку вона ефективно зможе вирішити завдання формування етичної та соціально відповідальної особистості.

По-друге, пізнавальна насиченість світогляду, на наш погляд, тісно пов'язана зі смисловим (змістовим) наповненням філософського знання у вищій школі. Так, наприклад, саме за допомогою філософських знань усвідомлюється передусім наявність матриці життя людини — універсального «механізму» цілісної енергетичної структури, що створює гармонічну взаємодію земного й небесного планів буття.

Можливо, спірним буде твердження про те, що філософське знання (особливо його змістове, смислове наповнення) у вищій школі слід подавати з опорою на «матрицю життя людини» — універсального «механізму» цілісної енергетичної структури, що створює гармонічну взаємодію земного й небесного планів буття, тобто з опорою на «триєдину основу життя»: свідомість — духовність — енергообмін. Про це більш детально йшлося в монографії автора на прикладі навчання філософії майбутніх фахівців-аграрників, сфера майбутньої професійної діяльності яких простирається в площині природних ресурсів планети й космосу — землі, води, повітря, природних копалин тощо, і виховання їх філософією

одночасно [Берегова, 2012: с. 78-85]. Цей авторський підхід, правда, викликав деяке нерозуміння того, що у світі/всесвіті «все пов'язане з усім»: так, знані в Україні доктори філософських наук задавалися питанням «при чому тут до освіти всезагальні закони?». Однак висловимо тверде переконання, що всі явища та процеси, включаючи й освітні, підлягають одним і тим же законам, а отже, дія механізму формування нового, сучасного, планетарно-космічного світогляду особистості базується на всезагальних законах Всесвіту, серед яких передусім зазначимо рух, енергообмін, взаємодію, всеєдність, а також логіку природи, критичну масу, неповторюваність і невизначеність. А матриця філософського знання для успішної дії механізму формування свідомості майбутніх фахівців з метою спрямування людства на шлях свідомого виживання спирається на триєдину основу життя: енергообмін, свідомість, духовність. Енергообмін у життєдіяльності людини (як і всієї природи) займає основне місце та виконує скеровуючу роль, рухаючи особистість до потреби жити, творити, спілкуватись, пізнавати тощо. Розуміння цього закону Всесвіту дає можливість на основі взаємозалежності всіх інших законів виробити стратегію та тактику формування світогляду нового типу особистості засобами філософських наук (через філософію виховання і виховання філософією).

Окрім того, за допомогою філософських знань усвідомлюється передусім наявність єдиної матриці життя людини, що закладена в основу кожного явища, а отже, вона підтримує життєвість і цілісність усіх явищ світобудови — від клітини до Всесвіту.

Спираючись на таку схематизацію (чи альтернативну їй) матриці життя людини (енергообмін — свідомість — духовність), можна визначити смислову матрицю філософського знання як основу вироблення курсу на свідоме виживання людства. Окрім того, саме смислова матриця філософського знання розширює місткість свідомості окремої людини та підвищує рівень її духовності, а отже, і всього людства. Питання духовності кожної особистості — людини майбутнього — нині є стратегічним для людства з позиції необхідності його виживання шляхом вирішення глобальних проблем. Зрештою, від забезпечення належного (високого) рівня духовності залежить те, якою буде людина та яким буде людське суспільство в майбутньому.

Таким чином, потужний поштовх розвитку особистості, людству й цивілізації дає філософське осмислення світу, що актуалізується з огляду на глобалізаційні процеси та формується шляхом засвоєння певних, змістово окреслених філософських знань у вищій школі, від ефективності якого суттєво залежить успіх соціально-економічних перетворень, спроможність суспільства переломити наростаючі негативні тенденції в розвитку духовної культури та збагатити найвищі моральні ідеали й життєві пріоритети людини.

Частина 2

Змістове наповнення філософського знання у вищій школі

Обґрунтування гуманістично-культуротворчого потенціалу філософії освіти та взаємоперетину освіти й виховання у формуванні світогляду людини майбутнього своєю чергою спонукає до окреслення змістового наповнення філософського знання в сучасному освітньому просторі.

Змістове наповнення філософського знання у вищій школі повинне законо- мірно узгоджуватися з фахом/спеціалізацією майбутнього фахівця, однак (зо-крема у вишах України) це не має логічного втілення: викладання філософських дисциплін зачасти все ще відбувається за застарілою схемою «радянських пері-одів» історії дидактики — формально, без урахування необхідного зближення технічного чи природничого знання з гуманітарним, передумовою і контек-стом чого постають гуманізація і гуманітаризація вищої освіти загалом. (Стан сучасної вищої освіти в Україні, продиктований зовнішніми й внутрішніми со-ціально-економічними, політичними й культурними процесами, традиційність вітчизняної освіти й тенденції до наслідування й копіювання різних моделей освіти вимагають окремого серйозного аналізу й переосмислення навчання й виховання у їх безперервній взаємодії.)

Так, візьмемо для прикладу навчання майбутніх фахівців у вищих аграрних навчальних закладах (тобто у вузькоспеціалізованих навчальних закладах, ви-ших негуманітарного спрямування). І зазначимо, що студенти-аграрники — це майбутні агрономи, тваринники, технологи й переробники сільськогосподар-ської продукції, рибоводи, екологи, гідромеліоратори, будівельники, картогра-фи, землевпорядники, що працюватимуть із земельними й енергетичними ре-сурсами країни й планети (земля, вода, повітря, сонячна енергія), і від їхньої професійної компетенції та ціннісних орієнтацій безпосередньо залежить пов-ноцінне життя (його якість) людства: природні цінності — чисте повітря, вода, ко-рисні копалини, родючі ґрунти, ліси; біологічні, віталь-ні цінності — здоро-вий стан організму; психічні цінності — відчуття комфор-ту, піднесеності, зако-ханості, радості, щастя та ін.; соціальні й духовні цінності — зайнятість населен-ня, злагода в суспільстві, мир, ідеали. З огляду на це спробуємо окреслити, яку систему філософських знань можна використати як інструментарій формуван-ня світоглядних орієнтирів особистості — людини майбутнього.

Спираючись на теорію та багаторічну практику роботи саме в аграрному виші України, дозволимо стверджувати, що філософський дискурс вищої аграр-ної освіти повинен вибудовуватися на теоретико-методичних аспектах засво-єння філософських знань про природу, котрий орієнтовно може охоплювати, наприклад, натурфілософію, пантеїзм і панпсихізм з його формами — аніміз-мом, гілозоїзмом, вченням про душу як субстанційну й динамічну основу світу, філософський енергетизм тощо. Що дає вивчення саме таких спрямувань філо-софського знання для формування нових (планетарно-космічних) світоглядних позицій майбутніх фахівців?

Спробуємо на це запитання відповісти стисло, окресливши гіпотетичний соціальний і педагогічний результат від вивчення таких орієнтовних філософ-ських спрямувань:

– філософія природи — допомагає раціонально осягнути цілісність, єдність і різноманітність природи та її першооснови, розкрити різні рівні природи (від неорганічної природи до життя загалом і життя людини зокрема); слугує під-ставою для засвоєння не тільки спекулятивних знань з натурфілософії, а й філо-софських проблем біології, зоології, екології, економіки, рибництва тощо — од-ним словом, сприяє побудові раціонально-наукової картини світу;

– пантеїстична філософія — надає філософське осмислення релігійного відношення людини до дійсності, сенсу релігійного феномена (маючи за свої дисциплінарні складники метафізику, епістемологію та праксеологію релігії тощо) — сприяє вибудовуванню особистісних уявлень про дійсність і життєве призначення людини, органічно доповнюючи картину світобудови;

– панпсихізм — розкриває уявлення про всезагальну одухотвореність природи (різнovidами панпсихізму є анімізм, гілозоїзм і вчення про душу як психічну реальність і справжню сутність світу); надає можливість розуміння сутності біо- і психічно-енергетичного обміну між людиною і природою (землею, водою, повітрям, рослинами, тваринами, Всесвітом тощо);

– антропокосмізм — надає осмислення принципу функціональної та структурної єдності світобудови й людини (тотожність мікро- і макрокосмосів), космічна місія людини, особливе сприйняття самої людини (як переважно родової, всеїдиної істоти) — формує комплекс уявлень про єдність людини та Всесвіту;

– філософія всеїдності — надає поняття про інформаційний, енергетичний і речовинний (атомарно-молекулярний) рівні буття людини, єдності людини й Всесвіту з єдиним інформаційно-енергетичним полем (так, зокрема філософія розвитку гармонії В. Сагатовського може бути продуктивною для формування нової, планетарно-космічної особистості та її світогляду — антропокосмічного за своїми основами, ноосферного за своєю спрямованістю та православно-християнського за передачею духовних традицій);

– філософський енергетизм — розширює уявлення про першооснови й континуалістську картину світу, допомагає людині зрозуміти її місце в біосфері та роль у перетворенні світу; надає уявлення про енергетизм у сфері інтелектуального пізнання; допомагає зрозуміти спілкування як енергетичний обмін; знайомить з планетарно-космічними світоглядними парадигмами (наприклад, з езотеричною формулою космічно-духовної еволюції людини Живого етики, де психічна енергія визнається основою Всесвіту).

Таким чином, система філософського знання про природу в освітньо-виховному процесі майбутніх фахівців з огляду на педагогічний і соціальний результат може виконувати подвійну функцію: 1) надавати людині майбутнього узагальнені знання, необхідні для вироблення особливого, шанобливого ставлення до природи як до живої істоти (Всесвіт, Земля) та її ресурсів (землі, води, повітря, енергії); 2) орієнтувати освітньо-виховну діяльність викладачів, конкретизуючи змістове наповнення навчальних предметів і визначаючи закономірності, принципи, методи та прийоми навчання.

Зрозуміло, що окресленим вище орієнтовним переліком філософських спрямувань не може вичерпуватися зміст філософського знання в вищих початкових закладах освіти (у нашому прикладі — негуманітарного профілю).

Однак сучасні світові освітньо-виховні тенденції вимагають нових філософських теоретичних конструкцій, оскільки сучасне філософське знання стрімко розгалужується, і до цієї вже розгалуженої системи додаються все нові й нові його галузі: так, наприклад, у сфері філософії науки виокремлюються більш

«часткові філософії» — філософія мови, філософія математики, філософія економіки, і навіть філософія грошей тощо; у сфері соціальної філософії — біофіло-

софія, що своєю чергою охоплює біополітику, екофілософію, біоетику, біоестетику й навіть біо музику тощо.

З огляду на сучасне розгалуження системи філософського знання, а також на галузевість вищих навчальних закладів і функціонуючі в них різні освітні системи постає запитання: а чи можна все ж таки можна вибудувати якусь універсальну схему подання філософського знання у різних за спеціалізацією вишів? Можливо, відповіддю на це стане бачення автором необхідності введення до навчальних планів такого вкрай необхідного начального предмета, як біофілософія.

Чому саме біофілософія? Основні проблеми слушно визначені свого часу в монографії австрійського вченого-еволюціоніста Бернхарда Ренша «Біофілософія», — біологічні дослідження, гіпотези й закони, життєві процеси й загалом фактори еволюції разом із осмисленням етики й релігії [Rensh, 1971] і Ральфом Саттлером у роботі «Біофілософія. Аналітична й холистська перспективи» —

«що є життя?», «як пізнати явище життя?», «у чому буде полягати це пізнання й отримане в результаті його знання?» [Sattler, 1986], а також інших зарубіжних авторів (Девід Хал, Майкл Рьюз) [Hull, 1974; Ruse, 1988]. Під біофілософським знанням розуміється, на переконання А. Шаталова й Ю. Олейникова, «знання теоретичного підґрунтя життя й особливостей буття живої речовини як біогенного фундаменту становлення біосфери, всієї її еволюції й можливого стану еволюції — співрозвитку природи й суспільства» [Шаталов, 1997: с.21].

Дослідження сучасних учених ІФ РАН (В. Борзенков, З. Каганова, Р. Карпінська, І. Касавін, І. Лисєєв, Є. Панов, Ю. Олейников, А. Огурцов, О. Перова, Ю. Плюсін, В. Смирнов, Л. Фесенкова, А. Шаталов, С. Ерлік й ін.) підтверджують, що саме біофілософія утримує в собі ту методологічну специфіку системного підходу до життя, котра дозволить більш адекватно виявити механізми утворення нової світоглядної парадигми, парадигми XXI століття — парадигми людини майбутнього з опорою на міждисциплінарний комплекс знань і їх взаємодію, що здатна продемонструвати структуру, взаємозв'язки елементів, явищ, їх суцільність, ієрархію, функціонування, цілісність розвитку, динаміку системи, сутність та особливості, чинники й умови функціонування [Шаталов, 1997].

Нині біофілософія постає як комплексна, інтегративна, біологічно орієнтована міждисциплінарна галузь філософського знання, що розкриває світоглядно-методологічні, гносеологічні, онтологічні й аксіологічні проблеми буття універсуму через призму дослідження феномена життя, і такий підхід, в умовах глобалізаційних процесів (!), безумовно, не може бути проігнорований сучасною освітою.

На сучасному етапі розвитку суспільства, у зв'язку з загостренням світової кризи та глобальних проблем і, відповідно, усвідомленням крихкості людського життя та буття, все більше зростає інтерес філософів освіти до наук про живе та життя, витоки яких лежать у сфері біології.

Тим паче, що одним із головних напрямів методології наукового пізнання і соціальної практики, мета і завдання якого полягають у дослідженні певних об'єктів і складних систем, із яким слід ознайомити майбутніх фахівців, є орієнтація на системний підхід у сучасних наукових дослідженнях. Саме системний підхід надає можливість людині майбутнього адекватно визначати сутність

проблем у міждисциплінарному масштабі споріднених наук і вибору ефективних шляхів їх вирішення.

З огляду на визнання взаємопов'язаності та взаємозумовленості проблем життя, філософії життя та біофілософії, саме методологічна специфіка системного підходу дозволить науковцям (у нашому випадку фахівцям у галузі філософії освіти) більш адекватно виявити й механізми утворення нової світоглядної парадигми — парадигми XXI століття з опорою на міждисциплінарний комплекс знань і їх взаємодію, що здатна продемонструвати структуру, взаємозв'язки елементів, явищ, їх супідрядність, ієрархію, функціонування, цілісність розвитку, динаміку системи, сутність та особливості, чинники й умови.

Пропонована нами система змістового наповнення філософського знання в освітньо-виховному процесі вищих навчальних закладів виконує подвійну функцію: 1) надає майбутнім фахівцям узагальнені знання, необхідні для вироблення особливого, шанобливого ставлення до природи як до живої істоти (Всесвіт, Земля) та її ресурсів (землі, води, повітря, енергії); 2) орієнтує діяльність викладачів на педагогічний результат, що розкривається через філософські підходи до навчання й учіння майбутніх фахівців.

Попередні висновки (з частин 1, 2)

Таким чином, на філософію освіти в сучасному суспільстві покладається гуманістично-культуротворча функція, що визначається її потенційними можливостями вирішувати найбільш важливі завдання в стратегії виживання людства та збереження цивілізації — забезпечення майбутнім поколінням успішної соціалізації в умовах інформаційності й обґрунтування необхідності постійних прогресуючих змін в освітній системі.

Окрім того, філософія освіти в сучасному світі здатна виконувати й виконує методологічну функцію: визначає засади ціннісно-світоглядних позицій людини майбутнього, надає їй розуміння справжнього смислу буття та постає дослідницькою галуззю педагогіки, висуваючи нові орієнтири для прогресуючої реорганізації системи освіти.

Прагматистсько-інструменталістське спрямування філософії освіти дає підстави розглядати філософію як загальну теорію виховання, а структуру філософського знання як інструментарій навчально-виховного процесу з орієнтацією на певний педагогічний результат, котрий у нашому випадку має спрямованість на формування планетарно-космічних світоглядних установок людини майбутнього відповідно до постійно змінюваного світу.

Пропонована нами прагматистсько-інструменталістська концепція філософії освіти спирається на взаємоперетин освіти й виховання та створює можливості для окреслення теоретико-методичних аспектів засвоєння філософських знань і визначення методологічних підходів до формування нового, планетарно-космічного світогляду людини майбутнього у вищій школі.

Змістове наповнення філософського знання (та й не тільки філософського!) у вищій школі є стратегічним виміром соціальної реальності й може здійснюватися залежно від спеціалізації навчального закладу з урахуванням педагогічного й соціального результату — формування світогляду людини майбутнього.

Методично підібраний спектр філософських знань про природу, що щедро демонструє нам історія світової філософії (натурфілософія, пантеїзм, панпсихізм, анімізм, гілозоїзмом, учення про душу тощо) сприяє піднесенню інтелектуального рівня й розширенню діапазону світоглядних орієнтацій людини майбутнього, особистості з планетарно-космічним типом мислення; антропо-космізм, як комплекс уявлень про єдність людини та Всесвіту, допомагає майбутнім фахівцям одержати цілісне уявлення про образ людини у філософській антропології, зрозуміти природничо-наукове спрямування космізму й ноосферизму, а також визначити роль і місце таких філософських категорій, як всеєдність і розвиток гармонії, у новому антропокосмічному світогляді; основи філософського енергетизму розкривають енергетичний підхід до взаємодії природи й людини, а розгляд енергії у діапазоні «світогляд — пізнання» та її трактування як субстанційної і динамічної першооснови світу надає людині майбутнього філософське розуміння енергетичної взаємодії людини та природи, смислового поля енергії, інтелектуального пізнання як взаємодії енергій, еволюційного енергообміну, необхідності духовно-космічної еволюції людства, що в комплексному поєднанні передбачає більш глибоке розуміння природи як феномена життя та енергообміну в ньому.

Засвоєння майбутніми фахівцями знань з такої інтегративної дисципліни, як біофілософія з її складовими (екофілософією, екоетикою, біоетикою біополітикою тощо), передбачає своїм результатом у людини майбутнього наявність уміння розумно вибудувати системні відносини «природа — людина» на різних рівнях енергетичної взаємодії (людина, природа, соціум) з урахуванням закономірностей (законів Всесвіту), принципів (єдність), що передбачає накреслення шляхів виживання людини й людства в майбутньому.

Отже, сучасний період розвитку суспільства, позначений загостренням глобалізаційних процесів і нагальною потребою вирішення проблем виживання людства та збереження цивілізації, потребує впровадження нової концепції філософії освіти для вищої школи з орієнтацією на соціальний і педагогічний результат, варіантом якої є запропонована нами прагматистсько-інструменталістська концепція, побудована на засадах світоглядно-формуючого потенціалу філософського знання та спрямована на вироблення світоглядних позицій людини майбутнього з установками морально-етичного характеру й обов'язкове піднесення рівня її духовності.

***

З огляду на вище викладене, вбачаємо необхідним у наступних частинах тексту, логічно продовживши виклад, визначити основні методологічні вектори формування світогляду людини майбутнього та механізм функціонування прагматистсько-інструменталістської концепції філософії освіти у вищих навчальних закладах освіти.

References

Базалук О. А. Философия образования в свете новой космологической концепции / О. Базалук. — К.: Кондор, 2010. — 458 с.

- Берегова Г.Д. Освітньо-виховний потенціал філософських знань у системі вищої аграрної освіти в Україні: Монографія / Галина Берегова. — Херсон: Айлант, 2012. — 312 с.
- Джеймс У. Прагматизм / Воля к вере; [Пер. П.С. Юшкевича. Общ. ред. П.С. Гуревича] // У.Джеймс. — М.: Республика, 1997. — 431 с.
- Дьюи Дж. Введение в философию воспитания; Пер.с англ. / [Предисл. С. Шацкого] / Дьюи Джон. — М.: ЦК ВСРП, 1921. — 62 с.
- Дьюи Дж. Реконструкция в философии / Пер. с англ. М. Занадворова, М. Шикова / Дж. Дьюи. — М.: Логос, 2001. — 161 с.
- Зінченко В. В. Раціональний інструменталізм у прагматистській моделі та непрагматичній концепції філософії освіти і соціального менеджменту виховання / В.В.Зінченко // Вісник Інституту розвитку дитини. — Вип. 34. — К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. — С. 16-23.
- Лутай В.С. Філософія сучасної освіти: Навчальний посібник / В. Лутай. — К.: Центр «Магістр-S» Творчої спілки вчителів України, 1996. — 256 с.
- Натурфилософия / Новая философская энциклопедия; [электронный ресурс] / Институт философии Российской академии наук. — Режим доступа: <http://iph.ras.ru/elib/2251.html>.
- Філософія освіти: навчальний посібник / [за заг. редакцією В.Андрущенка]. — К.: Вид-во НПУ імені Н.П.Драгоманова, 2009. — 328 с.
- Шаталов А.Т. К проблеме становления биофилософии: Биофилософия; [под рук. Лисеева] / А.Т.Шаталов, Ю.В. Олейников. — М.: ИФРАН, 1997. — 264 с.
- Hull D. The philosophy of Biological Sciences / D. Hull. — N.Y.: 1974. — 148 p.
- Philosophy of education / web-site ISPC. — Режим доступа: <http://en.bazaluk.com/conception/3.html>.
- Rensh Bernhard. Biophilosophy / Bernhard Rensh. — Columbia Un Press, 1971. — 377 p.
- Ruse M. Philosophy of Biology Today / M. Ruse. — Albany, State Un of New York. Press, 1988. — 155 p.
- Sattler R. Biophilosophy. Analytic and Holistic Perspectives / R. Sattler. — N.Y.; Tokio, 1986. — 300 p.
- Voronkova Valentina. The Formation of the Concept of Noosphere Development of Modern Society in the Conditions of Information Society. In Philosophy and Cosmology, Vol. 16. Kyiv: ISPC, 2016. — P. 179-191.

References

- Bazaluk O. A. Fylosofiyya obrazovanyya v svete novoy kosmoloohycheskoy kontseptsyy / O. Bazaluk. — K.: Kondor, 2010. — 458 s.
- Berehova H.D. Osvitn'o-vykhovnyy potentsial filososfs'kykh znan' u systemi vyshchoyi ahrarnoyi osvity v Ukrayini: Monohrafiya / Halyna Berehova. — Kherson: Aylant, 2012. — 312 s.
- Dzheyms U. Prahmatyzm / Volya k vere; [Per. P.S. Yushkevycha. Obshch. red. P.S. Hurevycha] // U.Dzheyms. — M.: Respublyka, 1997. — 431 s.
- D'yuy Dzh. Vvedenye v fylosofiyyu vospytanyya; Per.s anhl. / [Predysl. S. Shatskoho] / D'yuy Dzhon. — M.: TsK VSRP, 1921. — 62 s.

- D'yuy Dzh. Rekonstruktsyya v fylosofyy / Per. s anhl. M. Zanadvorova, M. Shykova / Dzh. D'yuy. — M.: Lohos, 2001. — 161 s.
- Zinchenko V. V. Ratsional'nyy instrumentalizm u prahmatyst-s'kiy modeli ta neprahmatychniy kontseptsiyi filosofiyi osvity i sotsial'noho menedzhmentu vykhovannya / V.V.Zinchenko // Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. — Vyp. 34. — K.: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, 2014. — S. 16-23.
- Lutay V.S. Filosofiya suchasnoyi osvity: Navchal'nyy posibnyk / V. Lutay. — K.: Tsentr «Mahistr-S» Tvorchoyi spilky vchyteliv Ukrainy, 1996. — 256 s.
- Naturfylosofiya / Novaya fylosofskaya entsyklopedyya; [электронный ресурс] / Ynstytut fylosofyy Rossyyskoy akademyy nauk. — Rezhym dostupa: <http://iph.ras.ru/elib/2251.html>.
- Filosofiya osvity: navchal'nyy posibnyk / [za zah. redaktsiyeyu V.Andrushchenka]. — K.: Vyd-vo NPU imeni N.P.Drahomanova, 2009. — 328 s.
- Shatalov A.T. K probleme stanovlenyya byofylosofyy: Byofylosofiya; [pod ruk. Lyseeva] / A.T.Shatalov, Yu.V. Oleynykov. — M.: YFRAN, 1997. — 264 s. Hull D. The philosophy of Biologitsal Stsiens / D. Hull. — N.Y.: 1974. — 148 p.
- Philosophy of edutsation / web-site ISPTs. — Rezhym dostupa: <http://en.bazaluk.tsom/tsontseption/3.html>.
- Rensh Bernhard. Biophilosophy / Bernhard Rensh. — Tsolumbio Un Press, 1971. — 377 p.
- Ruse M. Philosophy of Biology Today / M. Ruse. — Albany, State Un of New York. Press, 1988. — 155 p.
- Sattler R. Biophilosophy. Analytits and Holistits Perspetstives / R. Sattler. — N.Y.; Tokio, 1986. — 300 p.
- Voronkova Valentina. The Formation of the Concept of Noosphere Development of Modern Society in the Conditions of Information Society. In Philosophy and Cosmology, Vol. 16. Kyiv: ISPC, 2016. — P. 179-191.